

## Presentació del Quadern núm. 22 de la Fundació Dr. Antoni Esteve: Eponímia mèdica catalana (II)

Elena Guardiola, Josep-Eladi Baños

*Nota:* Adaptació del discurs fet pels autors a l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears en la Sessió de Cloenda del Curs 2010-2011. Barcelona, 24 de maig de 2011.

“Honorable Conseller, Senyor President de l'Acadèmia, companys, amics,  
Bona tarda a tothom.

Abans de començar aquest parlament, voldríem expressar el nostre agraïment a les persones que han fet possible que l'obra que avui presentem hagi pogut fer-se realitat.

En primer lloc al Dr. Xavier Bonfill i a la Marta Gorgues, que han cregut i ajudat durant aquests darrers dotze anys a fer possible la publicació de desenes d'articles nostres en la secció *Sense amnèsia* dels *Annals de Medicina*. En segon lloc, al Dr. Fèlix Bosch i a l'Elisabet Serès, de la Fundació Dr. Antoni Esteve, per permetre la publicació dels dos volums dins dels *Quaderns* de la Fundació i per tenir una cura extremadament professional de l'edició. En tercer lloc, al Dr. Miquel Bruguera per haver escrit el pròleg que inicia l'obra. I en darrer lloc, però no per tenir menys importància, a tots aquells que han contribuït d'una manera o una altra a la redacció de cadascun dels capítols. Els hem recollit en l'apartat d'agraïments del llibre i no els esmentarem un a un, encara que no per falta de ganes de fer-ho.

Dit això, si ens ho permeten, voldríem compartir amb tots vostès alguns fets i algunes reflexions entorn d'aquesta *Eponímia mèdica catalana*.

Un epònim (del grec, *eponymos*, que significa “anomenat per” o “a causa de”), segons el *Diccionari Enciclopèdic de Medicina*, és el nom donat a una malaltia, símptoma o signe, accident anatòmic, intervenció, etc. derivat del de la persona a la qual hom atribueix la seva descoberta o descripció primera.

En medicina, un bon nombre d'estructures anatòmiques, malalties, procediments diagnòstics i mètodes de

tractament deuen el seu nom a la persona que els va descobrir, els va descriure o en va impulsar el seu ús.

La utilització d'epònims no és, però, exclusiva de la medicina. En trobem a qualsevol àrea científica i la nostra vida diària també n'és plena.

De fet, si ens hi fixem, en ciència les teories, les lleis, els principis, els teoremes, les constants i moltes unitats són epònims; així, no se'ns fa estrany parlar de les lleis de Mendel o del teorema de Pitàgores, o mesurar en curies o en watts.

Però no només els epònims procedents de noms de persones han passat a formar part del nostre llenguatge, moltes marques comercials han assolit un protagonisme tal que ara s'empren per designar el producte i algunes estan ja admeses als diccionaris de la llengua. L'origen d'altres epònims l'hem de buscar a la literatura o a la mitologia. N'hi ha que provenen de llocs geogràfics i d'altres del nom de centres o institucions. També alguns pacients han donat el nom a les malalties que patien.

Sigui com sigui, el cas és que d'epònims n'hi ha, i molts. I en medicina especialment.

Els qui en són partidaris argumenten que és una mena de reconeixement, no exempt d'un cert romanticisme, del que han fet eminents antecessors nostres. És d'aquesta manera com molts metges han assolit la immortalitat.

Però no sempre és així i l'epònim es deu, de vegades, no a qui va tenir la primera idea o a qui va descobrir quelcom, sinó a qui va difondre-ho i va convèncer el món. Per altra banda, molts científics que per la seva vàlua podien ésser candidats a que els seus descobriments rebessin el seu nom, per raons desconegudes han quedat en l'anonimat. A l'altre extrem hi trobem els qui han proposat com a epònim el seu propi nom.

S'han escrit molts treballs sobre els avantatges i els inconvenients que té l'ús dels epònims i altres on s'anallitza la correcció o incorrecció en la seva ‘assignació’ o sobre els que podríem anomenar ‘falsos’ epònims ja que, tot i que pugui semblar-ho, no ho són. També s'han publicat llibres en els quals es recullen llistats més o menys amplis d'epònims, alguns dels quals –pocs però– inclouen a més dades sobre les persones que en són l'origen. Un repàs d'aquest tipus d'obres ens fa adonar de la gran quantitat que n'hi ha; així, per exemple, l'última edició d'un dels llibres de referència, l'*Stedman's medical*

Correspondència: Dra. Elena Guardiola  
Barcelona  
Tel. 93 495 67 24  
Fax 93 495 68 75  
Adreça electrònica: elena.guardiola@bayer.com

*eponyms*, en recull prop de 18.000 (I no hi són tots! De fet, no n'hi ha gairebé cap de català!).

Aquest tipus de publicacions, que no són infreqüents en l'àrea anglosaxona, és escàs al nostre país i sovint són traduccions al castellà –no pas al català– d'obres publicades originalment en altres idiomes. Això no vol dir que els científics catalans no hagin estat l'origen d'epònims coneguts arreu del món. Per començar a descobrir-ne, només ens cal recordar les classes d'anatomia, en les quals se'ns va explicar el lligament de Gimbernat amb tota mena de detalls, l'origen català de qui el va descriure inclòs. El més recent –probablement– dels epònims catalans, la síndrome dels Brugada, té ja més de 1.600 referències a la base de dades *PubMed*.

El nostre interès particular per la terminologia i pel llenguatge mèdic –que ens havia portat ja a escriure diversos articles i un parell de llibres– va fer que, ja fa uns anys, comencéssim a recollir epònims mèdics d'origen català. Per altra banda, per la nostra condició d'aficionats a la història de la medicina del nostre país vàrem considerar necessari no limitar-nos a la descripció de l'epònim; volíem anar més enllà, buscar-ne l'origen i 'conèixer' els metges i científics catalans que els havien originat.

Quan els *Annals de Medicina* van reiniciar la seva publicació, la invitació per part del Dr. Bonfill a tots els lectors a participar-hi activament, i la creació d'una secció anomenada *Sense amnèsia* (deia el Dr. Bonfill: "*Hem de mantenir-nos sense amnèsia per a segons què i segons qui; hi ha moltes coses, fets i persones que no s'han d'oblidar*"), ens animà a compartir el projecte que teníem entre mans amb els *Annals*.

Val a dir que l'acceptació de la nostra proposta va ser immediata i que des de llavors a cada número dels *Annals* (bé, excepte dos) s'ha publicat un article de la sèrie que vàrem anomenar *Eponímia mèdica catalana*. Fou així que vàrem adquirir un compromís que hem mantingut durant 12 anys (avancem ara també que el seguirem mantenint encara durant un temps i dedicarem uns articles a alguns epònims que porten, per exemple, el nom d'institucions o ciutats catalanes).

Va ser llavors que vàrem començar a revisar –encara amb més afany– tota mena de reculls, diccionaris, llistats i llibres de text on creïem que en podríem trobar algun. Hem fet moltíssimes cerques a bases de dades bibliogràfiques i de tot tipus, que han estat una important eina de treball. La consulta de molts catàlegs informatitzats de biblioteques, tant del nostre medi com d'altres països, ens ha permès la localització de llibres que després hem revisat des de la primera fins a l'última pàgina.

Aquesta feina s'ha dirigit, en primer lloc, com hem dit, a la localització dels epònims mèdics d'origen català i, després, a obtenir informació tant sobre el que es descriu amb l'epònim com a recopilar dades biogràfiques de la persona en qüestió. També hem anat al darrera de l'obtenció de la publicació en la qual es descrivia per primera vegada allò que ha estat l'origen de l'epònim.

Així, mica a mica, el primer llistat –que estava format per una vintena d'epònims– va anar augmentant i, finalment, han estat 55 les persones a les quals ens hem apropiat a través de gairebé un centenar d'epònims mèdics.

No hi ha dubte que els epònims ens transporten en el temps i en fer-los servir estem retent un tribut històric a aquells que en el seu dia van contribuir al desenvolupament de qualsevol aspecte de la Medicina.

Independentment de la importància que un determinat epònim hagi tingut, el que ens ha interessat és apropiarnos a aquells metges o científics catalans que han fet contribucions importants a la medicina del nostre país.

Com molt bé diu en el pròleg el Dr. Bruguera, aquest llibre: "*No pretén reivindicar, per raons patriòtiques, l'ús dels epònims que han –hem– recopilat, sinó només pretén fer saber que a Catalunya hem tingut metges originals i creatius, que van fer aportacions abans que ningú i per això el seu nom ha passat a la posteritat*".

L'epònim ens ha servit d'excusa per apropiarnos a aquests catalans i per a descobrir (o redescobrir) persones.

Tant de bo aquest llibre ens acosti més a aquestes grans personalitats de la ciència, algunes molt reconegudes i recordades, altres potser no tant. El nostre homenatge a totes elles.

Seguint amb el que dèiem al principi, volem comparar amb vostès unes quantes reflexions més entorn d'aquesta obra que avui presentem.

Algunes persones ens han preguntat quina ha estat la importància real dels epònims catalans a la història de la medicina. La resposta és òbvia: molt variable d'uns a uns altres, però amb això no som diferents a altres països. Però cal dir que els epònims catalans suposen gairebé la meitat de tots els espanyols. També val la pena remarcar que hi ha epònims catalans en gairebé totes les disciplines mèdiques; en trobem en medicina interna, farmacologia, dermatologia i hematologia així com en oftalmologia, reumatologia, urologia o cardiologia; també en endocrinologia, neurologia i traumatologia i en tantes altres especialitats. Alguns epònims, a més, han tingut una repercussió important en la medicina.

Deixeu-nos esmentar alguns d'aquests epònims, sense voler ser exhaustius. El lligament de Gimbernat –ja citat– encara està present als llibres d'Anatomia, el mètode de Trueta va ajudar a salvar moltes vides i les tècniques dels Barraquer han ajudat a milions de persones. L'últim gran exemple és el de la síndrome dels Brugada.

Tots aquests són de sobres coneguts, d'altres poden ser una sorpresa per als lectors. Un exemple és el de Duran-Jordà, el metge que feu possible les transfusions 'a distància' durant la Guerra Civil i obrí les possibilitats als bancs de sang, una contribució poc reconeguda en el nostre medi fins fa uns pocs anys i que finalment ha permès que un centre sanitari de Barcelona, el Banc de Sang i Teixits, porti el seu nom. Un altre prou desconegut, excepte pels especialistes, és el Dr. Cañadell Carafi, enca-

ra entre nosaltres, qui va revolucionar el tractament dels càncers ossis infantils i va permetre conservar moltes extremitats i la recuperació gairebé total en molts dels seus pacients. O el Dr. Ignasi Ponsetí, qui es convertí en una celebritat als EUA pel seu revolucionari tractament ortopèdic del peu bot. I més d'un desconeixia que Gaspar Casal era nascut a Catalunya. Però al llibre es poden trobar importants metges l'epònim dels quals és potser avui marginal: Azoy, Bellido, Corachán, Farreras, Foz, Mira, Nubiola, Rotés... són exemples de grans personatges, i també de grans persones, que van ser els protagonistes de la medicina que avui tenim. De fet, els dos volums de l'obra són un petit reconeixement a tots aquells que han fet possible que Catalunya tingui un extraordinari prestigi com a país de bona assistència sanitària i capdavantera en la recerca biomèdica.

I, en el fons, quina és la importància dels epònims per als metges actuals i futurs? Alguns, com ja hem esmentat, creuen que són una rèmorra d'un passat romàntic i, potser, egòlatra. És possible; però, com diu el Dr. Bruguera en el pròleg, és difícil pensar en un llenguatge mèdic sense la malaltia de Parkinson, la malaltia d'Alzheimer o el signe de Babinski.

No som nosaltres uns aferrissats defensors de l'ús dels epònims, però seria injust oblidar les contribucions que els metges catalans van fer en el seu moment de millor activitat professional a la medicina. Moltes d'elles ja han estat ultrapassades, però quines de les que fan els actuals estaran vigents dins de, diguem-ne, només cinquanta anys? Creiem que hi ha pocs dubtes que la gran majoria dels metges contemplats en els dos volums d'*Eponímia mèdica catalana* van contribuir de forma decisiva al progrés, i de vegades a la creació, de les seves especialitats.

Llegíem, no fa massa, que els catalans tenim una obsessió per la nostra llengua plenament justificada. Si els castellans no es preocupen de la seva, ho faran els

argentins, xilens o mexicans. Si els francesos no se l'estimessin, potser ho farien els canadencs del Quebec.

Però, i nosaltres? El 1998, el Dr. Joaquim Ramis, a la presentació del primer número de la sisena etapa dels *Annals* deia: "*La llengua és un dels elements més importants dels constituents materials d'una nació, i no sols un element d'identitat, sinó també una manera de comunicar idees i sentiments*". En el cas del català, si no ens en preocupem nosaltres, ningú ho farà.

Amb la nostra història passa quelcom similar. Ha de ser l'objectiu de cada generació recuperar, ordenar i preparar per a la propera les contribucions que els nostres han fet per la cultura i la ciència del món i contribuir-hi, si és possible, de forma original.

Les societats han de conservar la seva memòria i han de transmetre-la com una obligació moral de ciutadania. En els cas dels catalans, això és un deure ineludible per qui se'n consideri com a tal. Fa uns anys, quan el Dr. Danón, de la Fundació Uriach, em mostrava el seu esforç de buidament de revistes mèdiques catalanes del segle XIX, li deia "*Però Dr. Danón, això no dona molta feina?*" "*Sí –em contestà– però s'ha de fer*".

Doncs quan nosaltres vàrem començar a escriure aquesta sèrie eponímica teníem, sense saber-ho, aquesta concepció al cap.

Els podem assegurar que, en el temps dedicat a la preparació i l'escriptura de tots els articles, podríem haver publicat un quants treballs en revistes internacionals, aquelles amb factor d'impacte que tan agraden a molts i suposadament donen 'prestigi' als qui els escriuen. Però ambdós creiem que tots nosaltres tenim l'obligació de dedicar una part de la nostra vida a contribuir a la recuperació i manteniment de la nostra cultura.

Com diu un adagi talmúdic: "*No estàs obligat a acabar la feina, però tampoc eximit de començar-la*".

Gràcies"